

Kapucíni jako příjemci a zprostředkovatelé barokní caritas¹

MAREK BRČÁK

Kapucínský řád² byl v období baroka příjemcem a současně i poskytovatelem křesťanské lásky, pro niž se v latině používá pojem *caritas*.³ Příspěvek si klade za cíl představit jednotlivé role kapucínů, při nichž řád vystupoval jako příjemce či poskytovatel křesťanského milosrdenství. To v raném novověku nabývalo množství podob od materiálních a finančních almužen až po bezplatnou péči o nemocné a umírající. Tuto oblast zájmu však nelze interpretovat samostatně, ale musí být studována jako součást tehdejšího

- .....
- ¹ Studie vznikla v rámci programu Progres Q23: *Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti*. Článek se zabývá působením kapucínského řádu v Čechách a na Moravě v období baroka přibližně v letech 1620–1780, tedy od bitvy na Bílé hoře do konce vlády Marie Terezie. Toto geografické vymezení však není z hlediska historického rozsahu česko-moravské kapucínské provincie zcela úplné, protože vedle českých a moravských konventů k ní náležely také řeholní domy ve Slezsku. Činnost kapucínského řádu ve Slezsku je záměrně opomenuta především proto, že v této vedlejší zemi Koruny české ve sledovaném období byla tolerována katolická i luterská konfese. Z toho důvodu zde fungovala interakce řádu a společnosti zcela jinak, než jak bude nastíněna v tomto příspěvku na příkladu českých a moravských klášterů.
  - ² Dosud základní dílo k dějinám kapucínského řádu v českých zemích je práce Vavřinec RABAS, *Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století*, Praha 1937. Monografie je však velice problematická, a to s ohledem na jednostrannou zaujatost autora i velké množství faktografických chyb. Podrobněji k literatuře vztahující se k historii kapucínů Marek BRČÁK, *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Boemiae: Písemné prameny k dějinám kapucínského řádu v českých zemích v 17. století a možnosti jejich využití*, *Historica Olomucensia* 41, 2012, s. 143–169, zejména s. 144–149; TÝŽ, *Kroniky českých a moravských kapucínských řeholních domů ze 17. a 18. století*, *Folia historica bohemia* 29, 2014, s. 383–407, zde s. 383–384. Z klíčových zahraničních prací Hillard von THIESSEN, *Die Kapuziner zwischen Konfessionalisierung und Alltagskultur. Vergleichende Fallstudie am Beispiel Freiburgs und Hildesheims 1599–1750*, Freiburg im Breisgau 2002. Nejnověji k dějinám kapucínů u nás Marek BRČÁK, *Kapucínský řád a jeho působení v Čechách a na Moravě (1673–1783)*, Praha 2019 (Disertační práce).
  - ³ K barokní *caritas* například Tomáš MALÝ, *Konec barokní caritas? Od tradiční strategie spásy k racionální charitě*, in: Martina ONDO GREČENKOVÁ – Jiří MIKULEC (edd.), *Církev a zrod moderní racionality, Víra – pověra – vzdělanost – věda v raném novověku* (= *Folia historica bohemia*, Supplementum 2), Praha 2008, s. 165–182; Jiří MIKULEC – Martina ONDO GREČENKOVÁ – Tomáš ŠTERNECK, *Církev a sociální problematika*, in: Jiří Mikulec (ed.), *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, Praha 2013, s. 163–209, s. 163–164, 175–195, 209. Dále lze uvést články vztahující se k ranému novověku ze sborníku Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Martina MAŘÍKOVÁ – Jiří PEŠEK (edd.), *„Chudé budete mít mezi sebou stále ...“ Od charity k sociální politice ve městech 18.–20. století*, Praha 2015.

náboženského života,⁴ a to především v souvislosti s otázkami týkajícími se spásy duše.⁵ Poskytnutí křesťanského dobrodiní nebylo ve středověku ani v raném novověku jednostranným aktem. Dárce za tento skutek obdržel od obdarovaného nejruznější protiúkony, například modlitby na úmysl dárce.⁶ Proto se pozornost zaměří i na služby a dary, které kapucíni svým dobrodincům poskytovali na oplátku.

Vzhledem k posláná a spiritualitě kapucínů a se zohledněním skutečnosti, že vlastní hospodaření mělo z pohledu řádové ekonomiky marginální význam,⁷ byl řád zcela závislý na přijímání křesťanského milosrdenství od druhých. Podle řehole svatého Františka, kterou se kapucíni řídili, měli žít ze dne na den, spoléhat na boží lásku a na vyžebnané almužny. Doslovně se zde píše: „*Bratři ať nepřijímají nic do vlastnictví, ani dům, ani obydlí, ani žádnou věc. Jako poutníci a cizinci na tomto světě (srov. 1 Petr 2, 11), kteří slouží Bohu v chudobě a pokoře, ať s důvěrou chodí po almužně. Nesluší se, aby se za to styděli, neboť i Pán se pro nás stal chudým na tomto světě (srov. 2 Kor 8, 9).*“⁸ Tuto pasáž z řehole pak podrobně rozebírá šestá kapitola kapucínských řádových konstitucí,⁹ v rámci níž se mimo jiné zdůrazňuje, že bratři mají almužny přijímat obezřetně a raději ohrozit svou přízeň

⁴ K problematice barokní zbožnosti v českých zemích, k níž existuje velké množství literatury. Výběrově alespoň Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.

⁵ Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009, s. 60–181.

⁶ Bronislav GEREMEK, *Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství*, Praha 1999, s. 24–77.

⁷ Šlo především o užitkové zahrady, kde se pěstovala hlavně zelenina, a ovocné sady, které byly součástí každého konventu. Dále při některých klášterech fungovaly lékárny (Praha-Hradčany, Brno, Olomouc), valchovny (Brno, České Budějovice), sádky (Brno, Sušice, Třebíč, Kyjov), soukenické (Brno, České Budějovice) a truhlářské dílny (Praha-Hradčany, Brno); Karel NESMĚRÁK – Jana KUNEŠOVÁ, *Farmaceutická historie kapucínského kláštera v Praze na Hradčanech. Část I. Klášterní lékárna*, Česká a slovenská farmacie 64, 2015, s. 79–94, zde s. 82; Michal TEJČEK, *Kapucíni v Brně v 17. – 18. století*, Brno v minulosti a dnes 18, 2005, s. 145–200, především s. 151–152, 171–173.

⁸ Ctirad Václav POSPÍŠIL (ed.), *Františkánské prameny I*, Olomouc 2001, s. 28.

⁹ První závazné konstituce kapucínů byly vyhlášeny na třetí generální kapitule v Římě v roce 1536, poprvé vydány tiskem však byly až o rok později. Znění konstitucí bylo v zásadě stejné, přičemž k jeho drobným úpravám došlo v letech 1552, 1575, 1609, 1638 a 1643, až do roku 1909 (potážmo až 1968), kdy konstituce byly poprvé zásadněji přepracovány, tak aby reagovaly na změny, které s sebou přinesl technologický pokrok 19. století. V roce 1968 byl pak zahájen dlouhohletý proces kompletního přepracování konstitucí v souvislosti s tím, aby odpovídaly požadavkům II. vatikánského koncilu (1962–1965). Znění jednotlivých vydání raně novověkých konstitucí lze nalézt v [Fidel ELIZONDO (ed.)], *Constitutiones Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum saeculorum decursu promulgatae I. Constitutiones antiquae (1529–1643)*, Romae 1980. K vývoji a rozboru kapucínských konstitucí například Max HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der Katholischen Kirche*, II. Band, reprint, Paderborn–München–Wien 1933, s. 728–729; Pacifik MATĚJKA, *Prvopočátky kapucínského řádu*, Praha–Olomouc 2002, s. 21–26; 38, 75–82; M. BRČÁK, *Kapucínský řád a jeho působení*, s. 28–29.

u mocných tohoto světa než aby opustili svou nejsvětější matku chudobu.¹⁰ Takto blíže popsany způsob života podle ideálů svatého Františka se poté stal hlavní strategií sebe-prezentace kapucínského řádu,¹¹ což lze nejlépe ukázat nejen na osobité řádové architektuře, ale především na způsobu sběru almužen.¹²

Při této aktivitě, která představovala nejčastější typ interakce mezi kapucíny a okolím, bratři konali sbírku vždy ve dvou. Spolupráce dvou bratří byla důležitá nejen kvůli snazšímu výběru almužen, ale zřejmě měla také znesnadnit poškození obrazu společenství případným nevhodným chováním jednotlivce, čemuž mohl druhý z řeholníků zabránit. Sběrači almužen byli pečlivě vybíráni. Nebylo například vhodné, aby byli zvoleni k této činnosti příliš tlustí jedinci. Při žebvání byl samozřejmě velmi důležitý i vzhled a oblečení řeholníků. Kapucíni měli nakázáno dbát o své vousy¹³ a stav tonsury, která měla být obnovována každé dva měsíce. Hábit měl být záplatovaný, ale zároveň neměl být příliš rozedraný, aby nedocházelo k pohoršení. Řeholníci nesměli nosit střevíce, povoleny byly pouze sandále. Zakázány byly také čepice, rukavice, šátky kolem krku a punčochy. Kříže a růžence, jež byly součástí jejich hábitu, měly být jen dřevěné. Kapuce, která dala záminku k pejorativním označením kapucínů ze strany jejich odpůrců (například „*kuklíři*“), měla být pouze soukenná.¹⁴ Při cestování, tedy i v rámci konání sbírek, směli kapucíni chodit pouze pěšky, naopak používání dopravních prostředků bylo zapovězeno. Celkové vzezření

¹⁰ Pavel PRIHATNÝ (ed.), *Konstitúcie sv. Eufémie (Rím, 1536)*, Studia Capuccinorum Boziniensia 2, 2014, s. 13–67, s. 42; [F. ELIZONDO (ed.)], *Constitutiones*, s. 56.

¹¹ Srov. k řádové sebe prezentaci servitů Veronika ČAPSKÁ, *Představy společenství a strategie sebe prezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613–1780)*, Praha 2011; TÁŽ, *Das Kloster als Hinterbühne? Die Problematik der Selbstrepräsentation eines Mendikantenordens am Beispiel der Serviten*, in: Heidemarie Specht – Tomáš Černušák (edd.), *Leben und Alltag*, s. 125–135.

¹² Podrobněji ke kapucínské architektuře (výběrově): Karl Suso FRANK, *Gebaute Armut. Zur südwestdeutsch-schweizerischen Kapuzinerarchitektur des 17. Jahrhunderts*, Franziskanische Studien 58, 1976, s. 55–77; Francesco CALLONI, *Interpretazione iconologica della architettura cappuccina. Le case die preghiera nella storia e spiritualità francescana*, Studi scelti di francescanesimo 7, 1978, s. 151–157; Walter HÜMMERICH, *Anfänge des kapuzinischen Klosterbaues, Untersuchungen zur Kapuzinerarchitektur in der rheinischen Ordensprovinzen*, Mainz 1987; Dušan FOLTÝN – Petr SOMMER – Pavel VLČEK, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 49–57; Petr PETŘIVALSKÝ, *Kapucínská krajina*, Historická geografie 36, 2010, s. 147–149; Tanja MARTELANC, „*Libri tre nei quali si scuopre in quanti modo si può edificare vn Monast.o sý la Chiesa“: arhitectural treatise of Capuchin friar Antonio da Pordenone*, in: Michaela Rosso (ed.), *Investigating and Writing Architectural History Subjects, Methodologies and Frontiers*, Torino 2014, s. 1058–1071.

¹³ Plnovous byl tehdy signifikantním řádovým znakem, vousy se směly holit pouze nad horním rtem. Viz znění kapucínských konstitucí z roku 1536: [F. ELIZONDO (ed.)], *Constitutiones*, s. 44; P. PRIHATNÝ (ed.), *Konstitúcie*, s. 23.

¹⁴ Václav ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá stavův království českého, tělo a krev Páně Ježíše Krista pod obojí způsobou přijímajících*, Praha 1862, s. 215; Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách II*, Praha 1896, s. 782.

řeholníka mělo ukazovat chudobu a prostotu kapucínského řádu. Často zmiňovaným vzorem pro sběrače almužen byl život řádového světce Felixe z Cantalice (1515–1587).¹⁵

V rámci sběru almužen kapucíni nenavštěvovali pouze samotné město, kde fungoval jejich řádový dům, ale i jeho široké okolí. Potraviny se sbíraly podle ročního období a předem připraveného itineráře. V pamětních knihách lze nalézt popisy jednotlivých žebravých obvodů (oddíl *Circae*), které sběrači almužen při svých cestách navštívili.¹⁶ Například olomoučtí kapucíni sbírali potraviny dle pamětní knihy tamního konventu v 546 městech a vesnicích, a to v rámci devíti obvodů.¹⁷ V příslušném oddíle se rovněž nachází seznam skladovacích míst sloužících k uložení shromážděné almužny, která se pak odtud svázela povozem do kláštera. Je doloženo, že jako skladovací místa sloužily převážně usedlosti členů třetích řádů fungujících při kapucínských konventech, kteří tak

.....

¹⁵ *Rituale Romano-Capucinicum, praecipue ad usum Provinciae Bohemiae, Moraviae et Silesiae, dispositum ac in duas partes divisum. In quarum prima agitur de ritibus certis anni temporibus tam in Sacrificio Missae, quam in Officio Divino servandis; deinde quomodo obscuriores rubricae tam Missalis, quam Breviarii intelligendae ac in praxim redigendae sint; demum qualiter Fratribus moribundis Sacramenta administranda ac subsidia ferenda defunctorumque corpora sepelienda, clare explicatur. In secunda vero parte tractatur de externis quibusdam ritibus ad Religionis politiam et domestica munia recte obeunda pertinentibus* II, Pragae 1696, s. 51–53; [F. ELIZONDO (ed.)], *Constitutiones*, s. 42–44; P. PRIHATNÝ (ed.), *Konstitúcie*, s. 20–23; Srov. Zdeněk ORLITA, *Dům v zabradě Páně. Fulnecký kapucínský klášter v proměnách staletí*, Nový Jičín 2016, s. 81. K vizuálním aspektům prezentace skrze hábit a vzhled řeholníka u františkánů blíže Martin ELBEL, *The Making of a Perfect Friar. Habit and Reform in the Franciscan Tradition*, in: Jaroslav Miller – Laszlo Kontler (edd.), *Friars, Nobles and Burghers-Sermons, Images and Prints, Studies of Culture and Society in Early Modern Europe*, Budapešť 2010, s. 149–175; rýž, *Město a klášter. Františkánský konvent v raně novověké Olomouci*, Praha 2017, s. 73–76.

¹⁶ K problematice žebravých obvodů u mendikantů je poměrně široká literatura, která se ale většinou vztahuje ke středověkému období. Srov. Kaspar ELM, *Termineien und Hospize der westfälischen Augustiner-Eremitenklöster Osnabrück, Herford und Lippstadt*, Jahrbuch für Westfälische Kirchengeschichte 70, 1977, s. 11–49; Matthias VÖCKLER, *Einige Anmerkungen zur Entstehung und Bedeutung der Termineien der Bettelorden im mittelalterlichen Thüringen*, Mitteilungen des oberhessischen Geschichtsvereins. Neue Folge 76, 1991, s. 1–11. Nověji k této tematice: H. THIESSEN, *Die Kapuziner*, s. 225–226; Arend MINDERMAN, *Das franziskanische Termineisystem*, in: Volker Honemann (ed.), *Von den Anfängen bis zur Reformation (= Geschichte der Sächsischen Franziskanerprovinz von der Gründung bis zum Anfang des 21. Jahrhunderts*, Bd. 1), Paderborn 2015, s. 195–263; M. ELBEL, *Město a klášter*, s. 76–83.

¹⁷ Jednotlivé lokality se nacházely ve směru na Litovel (163 lokalit), Tovačov a Kroměříž (66 lokalit; z toho bylo osm sídel po vzniku hospice v Prostějově roku 1756 předáno do jeho žebravého obvodu), Přerov (116 lokalit), Konice a Moravskou Třebovou (81 lokalit), „do hor“, tedy na Libavu (15 lokalit), z Přerova na Holešov a Lukov (27 lokalit), z Přerova na Lipník nad Bečvou (37 lokalit), z Přerova na Bystřici pod Hostýnem (25 lokalit). Víno sbírali v 16 lokalitách na panství Uherský Ostroh, které bylo od Olomouce vzdálené na 80 kilometrů; Zemský archiv (dále ZA) Opava, pobočka Olomouc, Kapucíni Olomouc, inv. č. 6, *Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione*, fol. 218r–230v. Dále srov. hlášení zasláné roku 1754 olomouckému biskupovi, podle něhož žebrali v 516 lokalitách; ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 2051, kart. č. 423, sign. Bb69, fol. 306r–307v.

nepocházeli pouze ze samotného města, kde řád působil, ale i z jeho širokého okolí.¹⁸ Často k tomuto účelu byly využívány farní stodoly, jelikož zdejší diecézní kněz¹⁹ byl kapucínským terciářem.²⁰

Kapucíni na venkově žebrali zejména například o přepuštěné máslo (*Schmalz*), obilí, vejce či víno. Tyto komodity byly doplňovány každodenními sbírkami konanými v samotném městě a nejbližším okolí, kde byl zřízen kapucínský klášter. O samotném průběhu sběru potravin bohužel není nic bližšího známo. Nelze tak například doložit, jak probíhala komunikace při žebvání či jaká byla motivace dárců.²¹ Postrádáme rovněž podrobnější informace o množství vyžebovaných almužen či o tom, jaký podíl představovaly v celkových příjmech jednotlivých konventů.²²

Přestože kapucíni podle striktních výkladů odkazu svatého Františka se měli vždy spoléhat na boží prozřetelnost, tak některé podpory, které se jim dostávaly, byly smlouveny

¹⁸ Například na základě analýzy matryky třetího řádu fungujícího při sušického konventu z let 1740–1778, která obsahuje jména 186 terciářů (104 žen a 82 mužů), víme, že přímo ze Sušice pocházelo pouze 35 % členů, do 15 km mělo své bydliště 15 %, ze Strakonice vzdálených 33 km bylo 12 %, ze sídel vzdálených 16–30 km bylo 6 %, z lokalit nacházejících se 30–50 km (mimo Strakonice) bylo 9 %, nad 50 km vzdálených sídel byla 4 %. U 19 % členské základny nelze rozpoznat místo bydliště. Národní archiv (dále NA) Praha, Kapucíni – provincialát a konventy (dále jen ŘK), Spisy, inv. č. 573, kart. č. 444, *Catalogus Fratrum et Sororum Sac. Tertii Ordinis Conventus Capucinatorum Sutticii*, fol. 3r–14r.

¹⁹ Například mezi členy třetího řádu v Horšovském Týně, kteří vstoupili mezi lety 1738–1777, lze jich nalézt 17: Jakub Sell, kaplan v Horšovském Týně; Jan Pill, farář v Semněnicích; Jan Zirhut, kaplan v Nahošicích; Josef Minetti, farář v Horních Sekýřanech (zároveň člen premonstrátské kanonie v Teplé); Vavřinec Würtnitzer, farář v Munětíně; Kristián Vetter, kaplan v Munětíně; Josef Illing, farář v Újezdu Svatého Kříže; Antonín Sturm, farář v Horšovském Týně; Vavřinec Karel von Kroschovský, farář v Horšovském Týně; Jiří Kraus, kaplan v Dnešicích; František Willfert, kaplan v Čechovicích; Kašpar Petzelt, farář v Chudenicích; Benedikt Wilhelm, kaplan v Chudenicích; Herman Reittenberger, farář ve Všerubech; František Dietl, kaplan v Železně Rudě; Vojtěch Hanika, farář v Bernarticích; Jan Jiří Gennel, farář v Blížejově; Kapucínská provinční knihovna (dále jen KPK) Praha, Rkp., inv. č. 92, *Fratres et Sorores Tertii Ordinis Sancti Patris Francisci Teinicii ad Sanctum Vitum ab anno 1738*, fol. 2v, 6r, 8r–v, 9v–10v, 13r, 19r, 20r, 21r.

²⁰ M. BRČÁK, *Kapucínský řád a jeho působení*, s. 157–158. Obdobný systém využití terciářů při sběru potravin fungoval i u františkánů. M. ELBEL, *Město a klášter*, s. 81, 100, 105.

²¹ Stejná situace panovala i u františkánů. Blíže TAMTÉŽ, s. 84. Autor uvádí pravděpodobné motivace obyvatel k poskytnutí almužen, například křesťanskou povinnost, dobrý skutek ulehčující cestu ke spáse duše, ale i strach z odsouzení okolím v případě neposkytnutí milodaru.

²² Je možné opět využít komparaci s řádem františkánů. Například jejich komunita v Olomouci, která byla obdobně velká jako ta při místním kapucínském konventu, v rámci žebvání v roce 1773 získala 46 centýřů (2 839 kg) hovězího masa, čtyři centýře svíček (247 kg), čtyři libry kadidla (2 kg), 104 měřic (7 280 l) pšenice, 220 měřic (15 400 l) žita, 80 měřic (5 600 l) ječmene, 14 měřic (980 l) luštěnin, 15 centýřů (926 kg) přepuštěného másla, tři centýře (185 kg) soleného másla, z drůbeže 150 hus, 200 kachen, 320 kuřat a 300 kop vajec; tamtéž, s. 80. Vyžebované almužny pak dle výzkumu Martina Elbla tvořily přibližně 44% příjmu olomouckého konventu. TAMTÉŽ, s. 87.

dlouhodobě dopředu, a to mnohdy už od doby založení konventu.²³ Většinu pravidelných almužen tvořily deputáty ze šlechtických, církevních a komorních velkostatků, které většinou čerpaly řeholní domy nacházející se v poddanských městech. Jejich poskytovatelem byl často patron kláštera a současně majitel panství.²⁴

Pravidelné deputáty mohly obdržet i konventy nacházející se v královských městech. Například hradčanští kapucíni je dostávali od Černínů z Chudenic.²⁵ Vzájemné vazby rodu a řádu byly dány geografickou polohou jejich pražského paláce a také rodinnými vazbami prostřednictvím Marie Markéty z Valdštejna (1687–1728) – „máti kapucínů“, která pocházela z rodu Černínů.²⁶ Pro srovnání je možné uvést, že českobudějovíctí kapucíni pravidelně čerpali dokonce devět deputátů. Podílelo se na nich samotné zeměpanské město²⁷

²³ Například brněnští kapucíni pravidelně dostávali následující podporu. Každé pondělí to byly dva bochníky chleba od cisterciáček na Starém Brně a potraviny od místních mlynářů. Každou středu obdrželi 60 bochníčků od benediktnů v Rajhradě, každý pátek 60 bochníčků chleba od premonstrátů ze Zábřovic, každou sobotu tři bochníky chleba od obutých augustiniánů od svatého Tomáše a šest chlebů od jezuitů při koleji u kostela Nanebevzetí Panny Marie a konečně jednou za 14 dní v neděli od kartuziánů z Králova Pole 40 bochníčků chleba; KPK Praha, Rukopisy, inv. č. 609, *Protocollum rerum memorabilium utriusque Conventus Brunensis* I, fol. 413v; M. TEJČEK, *Kapucíni v Brně*, s. 177.

²⁴ Například fulnečtí kapucíni v průběhu 18. století ročně ze zdejšího vrbnovského dominia dostávali 30 zlatých na koláče, 100 liber olivového oleje pro lampu věčného světla, 30 sudů starého rakouského vína, 60 sudů piva, 30 měřic žitné mouky, 3 měřice bílé jemné pšeničné mouky, 4 měřice krupice, 16 beček soli, 30 liber vosku, 30 liber loje na svícení, 8 centýřů hovězího masa, 6 telat, 6 beranů, 4 kopy kaprů, 2 kopy štik, 210 liber másla, 6 mladých krocanů, 40 slepic, 6 hus, 10 kachen, 4 kopy vajec, 120 loktů lněného plátna, 120 loktů konopného plátna, 120 loktů koudele, 3 kameny vlny a kůži na podešve; ZA Opava, Kapucíni Fulnek, Knihy, inv. č. 3, *Protocollum Conventus Fulnecensis Congestum et Restauratum ab A.V.P. Roberto Budischoviensi loci Guardiano et A.V.P. Antonino Brunensi Vic: anno Christi 1749*, s. 309; KPK Praha, Rukopisy, inv. č. 397, *Liber octavus Rerum memorabilium Provinciae Bohemiae, Moraviae et Silesiae, post illius divisionem a Provincia Austriae Liber III* (KPK Praha, Rukopisy, inv. č. 390–412, Provinční analý, tom. I–XXIV, dále jen jako *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae* a příslušný díl); s. 251–252; ZA Opava, Kapucíni Fulnek, Spisy, inv. č. 39, kart. č. 2; Z. ORLITA, *Dům v zabradě Páně*, s. 45. Dokonce ještě o něco málo větší deputát čerpali kapucíni v Mnichově Hradišti ze zdejšího dominia Valdštejnů, což bylo ale dáno tím, že bratři měli na jejich panstvích zakázáno žebrať; *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae* VII, s. 106–107; Státní oblastní archiv (dále SOA) Praha, Ústřední správa valdštejnských velkostatků, Mnichovo Hradiště, Belá pod Bezdězem, Doksy, inv. č. 2381, kart. č. 97, sign. XLVII-77–9 (výše deputátu z roku 1699); ТАМТЄЖ, inv. č. 2553, kart. č. 101, sign. L-80–27 (navýšení deputátu v roce 1720).

²⁵ Výše deputátu, který v porovnání s tím, jež dostávali fulnečtí kapucíni od Bruntálských z Vrbna, byl o více než polovinu skromnější, jak uvádí Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Máti kapucínů*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, s. 163–183, zde s. 168.

²⁶ Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách*, Praha 2013, s. 333–341.

²⁷ Každou druhou sobotu dávalo maso v hodnotě 1,5 zlatého, čtyři centýře kaprů a sud piva na výročí vysvěcení kostela. Dále při jarním výlovu džber ryb, na Vánoce šest kaprů a šest svíček. Na svátek svaté Anny, Panny Marie Andělské a svatého Františka peněžní almužna 30 zlatých. Srov. Národní knihovna Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. I A 31, *Protocollum Conventus FF. Minorum*

a dále schwarzenberská panství Hluboká nad Vltavou,²⁸ Třeboň²⁹ a Český Krumlov, které do roku 1719 bylo v držení rodu Eggenberků. Další dávky dostávali i z panství Nové Hradky, které patřilo Buquoyům, z Týna nad Vltavou, jehož majitelem bylo pražské arcibiskupství, od cisterciáků ze Zlaté Koruny³⁰ i od augustiniánů-kanovníků z Třeboně³¹ a Borovan.³²

Na základě uvedených výčtů je možné si udělat rámcovou představu o velikosti a rozmanitosti deputátů, které kapucíni čerpali. Je však potřeba též uvést, že kapucíni měli s vymáháním dříve dojednaných deputátů také velké starosti, jelikož dědicové či nové městské rady je vnímali jako zátěž svého hospodářství a nechtěli je často vyplácet ve zjednané

.....

Seraphici Patriarchae S. Francisci Capucinatorum loci hujus Bœmo-Budvicensis ad S. Annam ab initio fundationis, erectionis, consecrationis, clausurae etc. etc. instructum et inchoatum sub Superioratu A.V.P. Polycarpi Neo-Coliniensis eiusdem loci p. t. Guardiani et Novitiorum Magistri anno reparate Salutis M.D.CC. XXXVIII, s. 151–153. Pro srovnání město Sušice ročně poskytovalo 2,5 sudu piva, jedno tele v den svátku Panny Marie Bolestné, svatého Antonína a Panny Marie Královny Andělů a finanční hotovost u příležitosti slavností (svatého Antonína, svatého Felixe z Cantalice, svatého Františka z Assisi, Panny Marie Královny Andělů, Panny Marie Bolestné) ve výši 30 až 55 zlatých. Srov. Jan LHOŤÁK, *Město Sušice a jeho poddaní. K úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku*, Praha 2018, s. 347, 398. V letech 1701–1778 byl roční průměr celkového příspěvku města kapucínům ve výši 63 zlatých, což představovalo 3,2% z celkových výdajů města; TAMTÉŽ, s. 491.

- ²⁸ Deputát byl udělován od roku 1630, tedy ještě v době kdy panství nevlastnili Schwarzenberkové. SOA Třeboň, Velkostatek Hluboká nad Vltavou, Starý archiv do roku 1793, inv. č. 222, kart. č. 6.
- ²⁹ Na oplátku kapucíni pomáhali se zpovídáním ve farním kostele v Doudlebech (na letnice, na svatou Barboru patronku tamní kaple, svatého Vincenze, patrona kostela, a na svátek Narození Panny Marie, kdy se konala slavnost místního bratrstva Ježíše, Marie a Josefa, neboť tamní kostel byl v baroku i lokálním poutním místem. Výpomoc kapucínů se kryla se svátky, kdy farníci a návštěvníci kostela v Doudlebech mohli získat odpustky, k čemuž ale bylo nutné podstoupit svátost smíření. K tomu Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010, s. 110, 157–158.
- ³⁰ Českobudějovičtí kapucíni byli s cisterciáky ze Zlaté Koruny v intenzivním kontaktu, opatové byli častými hosty na jejich slavnostech, obzvláště Bohumír Bylanský (1724–1788). K tomu Šárka BĚLŠÍKOVÁ – Martin GAŽI – Jarmila HANSOVÁ, *Opat Bylanský a obrazy zlatokorunské školy. Osvícenství zdola v Okrsku světa*, České Budějovice 2013, s. 18. Kapucíni společně s dominikány na svátek Navštívení Panny Marie organizovali i procesí z Českých Budějovic do poutního místa v Kájově, jehož byli tamní cisterciáci patroni. Blíže Zdeňka PROKOPOVÁ, *Každodenní život mariánského poutního místa Kájov v letech 1656–1725*, Jihočeský sborník historický 66–67, 1997–1998, s. 51–63, zde s. 59.
- ³¹ Subvence začala být udělována od roku 1732, a to patrně v souvislosti s uzavřením konfraternity mezi kapucíny a zdejší kanonií, kterou dojednali 7. ledna 1727 generální ministr kapucínů Hartman Hiltprand z Brixenu (1657–1734), který v česko-moravské provincii zrovna prováděl generální vizitaci, a opat Vojtěch Prechtl (†1744). Blíže Jaroslav KADLEC, *Kláster augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004, s. 211.
- ³² Jednotlivé deputáty, které čerpali českobudějovičtí kapucíni, jsou podrobně popsány v *Protocollum Conventus FF. Minorum Seraphici Patriarchae S. Francisci Capucinatorum loci hujus Bœmo-Budvicensis*, s. 151–159.

výši.³³ Příkladem může být Vincenc z Valdštejna (1731–1797). Když se ujal správy panství v Mnichově Hradišti, zmenšil deputát, který jeho předkové kapucínům udělili.³⁴

Milodary, jež řád dostával, měly nejrůznější podoby. Nešlo pouze o viktualie.³⁵ Druhou nejvýznamnější skupinu tvořila tzv. mešní stipendia, tedy „dobrovolný“ příspěvek za odsloužení mše svaté na daný úmysl.³⁶ Na základě komparace s řádem františkánů lze odhadnout, že ve větších sídlech, zejména v zeměpanských městech, mohla mešní stipendia tvořit až dvě pětiny příjmů konventů. Naopak v případě poddanských měst pravděpodobně tvořila jen okrajový příjem řeholních domů, což lze ukázat na množstvím peněz zde odkázaných v rámci testamentů.³⁷

K mešním stipendiím lze řadit i peníze odkázané v rámci testamentů na zádušní mše, které mohly mít dvojí podobu.³⁸ Mohlo se jednat buď o jednorázovou sumu peněz poskytnutých k odsloužení konkrétního počtu mší svatých za spásu duše testátora,³⁹ nebo

³³ Českobudějovičtí kapucíni měli s městem o dříve udělený deputát spory od padesátých let 18. století, v roce 1754 došlo k jeho zmenšení na polovinu. Srov. NA, RK, Spisy, inv. č. 173, kart. č. 311, *Extractus ex Protocollo Conventus Budvicensis ad Sanctam Annam ab anno 1740 usque ad annum 1762*, fol. 10v–11v; tamtéž, *Historiae domesticae Conventus Budvicensis (1757–1770)*; Jiří KUNEŠ, *Kronika českobudějovického kapucínského konventu*, České Budějovice 2003 (Diplomová práce), s. 69.

³⁴ Jiří HRBEK, *Proměny valdštejské reprezentace. Symbolické sítě valdštejského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015, s. 346.

³⁵ Roderich GEYER, *Wovon lebten die Kapuziner? Die Finanzgebarung eines Kleinstädtischen Bettelordensklösters im 17. und 18. Jahrhundert am Beispiel des Kapuzinerklosters in Tulln*, in: Thomas Aigner (ed.), *Abgekommene Stifte und Klöster in Niederösterreich*, St. Pölten 2001, s. 212–219, zejména s. 214–216.

³⁶ Poplatek za mešní intenci byl sice dobrovolný, ale i v případě mendikantů byl v raném novověku samozřejmostí. Dokonce se ustálila i taxa za odsloužení mše ve výši 30 krejcarů. K tomu M. ELBEL, *Město a klášter*, s. 86–87; Pavla JIRKOVÁ, *Od Sperata ke Strobachovi. Jihlava v převratech konfesionalizace v 16. až 17. století*, in: *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*, Praha 2014 (= Documenta Pragensia 33), s. 159–184, zde s. 170.

³⁷ V letech 1667–1746 odkázali fulneckí měšťané zdejším kapucínům pouze 191 zl., z toho 115 zl. na klášter a 76 zl. na loretu. Ve Fulneku v uvedeném období nevznikla ani žádná mešní fundace. Srov. Z. ORLITA, *Dům v zbradě Páně*, s. 147–154. Pro zeměpanská města M. ELBEL, *Město a klášter*, s. 87.

³⁸ Obecně k problematice výzkumu testamentů jako pramene pro studium barokní zbožnosti T. MALÝ, *Smrt a spása*.

³⁹ Například Chrudimští odkazovali místním kapucínům na tento účel mezi pěti a 50 zlatými; Tomáš MALÝ, „Mentalita“, *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (Chrudimské křafty ze 16.–18. století)*, Chrudimský vlastivědný sborník 7, 2003, s. 19–70, s. 40. Stejně tomu bylo i v dalších městech, kde měli kapucíni své konventy, například v Českých Budějovicích či v Brně. Jen ojediněle se lze setkat s odkazem ve výši stovek zlatých, který ale nepředstavoval mešní fundaci. Takovou výjimkou byl například odkaz českobudějovického měšťana Franze Josepha Hiersche, který na zádušní mše odsloužené u kapucínů určil 400 zl. Blíže Petr ADAM, *Působení řádu kapucínů v Českých Budějovicích v 18. století*, České Budějovice 2001 (Diplomová práce), s. 57, 90; T. MALÝ, *Smrt a spása*, s. 289.

o mešní fundaci, kdy dárce ve své závěti odkázal klášteru určitou částku, ze které měly být čerpány úroky a z nich hrazeny zádušní mše. Například kapucínský konvent v Brně k roku 1789 disponoval 20 fundacemi v celkové výši 23 910 zlatých. Protože úrok u většiny z nich činil čtyři procenta, plynul místním kapucínům z této částky ročně příjem přibližně 950 zlatých.⁴⁰ V menších městech je možné se setkat s mnohem nižším jměním v rámci fundačních jistin u jednotlivých domů. Například v Kyjově to bylo 2 850 zlatých, Jihlavě 2 000 zlatých⁴¹ a v Českých Budějovicích 1 169 zlatých a 50 krejcarů.⁴² Naopak konvent v Praze na Novém Městě disponoval fundacemi dokonce ve výši 26 760 zlatých.⁴³

V souvislosti s mešními stipendii je podstatné zmínit, že důležitými prostředníky mezi kapucínským řádem a společností byli tzv. apoštolští syndikové, kteří hospodařili s řádovými penězi získanými právě skrze odkazy. Kapucíni totiž podle svých řeholních pravidel nesměli vlastnit peníze ani je mít jinak v držení. Výstavba kláštera či jakékoliv další opravy s ním spojené se ale neobešly bez disponování financemi, proto byla zřízena funkce apoštolského syndika,⁴⁴ který jménem řádu prováděl nezbytné peněžní transakce. Tyto prostředky, stejně jako například klášterní budovy, nebyly podle nařízení trident- ského koncilu formálně majetkem kapucínského řádu, nýbrž papežského stolce.⁴⁵ Každý kapucínský konvent měl proto svého syndika zastupujícího jeho zájmy, jenž byl jme- nován provinčním ministrem na návrh kvardiána konventu. Za služby prokázané řádu

.....
⁴⁰ ТАМТÉЖ, s. 156, 202; M. TEJČEK, *Kapucíni v Brně*, s. 178–179.

⁴¹ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterricht und Kultus, Alter Kultus, Katholischer Kultus, Akten, inv. č. 873–2, sign. 101, Kapuziner zu Breslau, Fulnek, Gaja und Iglau.

⁴² NA Praha, České gubernium – Fundační komise, inv. č. 150, sign. B14/21, 25, kart. č. 148; Tomáš Václav BÍLEK, *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 235.

⁴³ NA Praha, České gubernium – Fundační komise, inv. č. 79, sign. KVI/1–4, kart. č. 92; T. V. BÍLEK, *Statky a jmění*, s. 235.

⁴⁴ Kapucíni zpočátku tuto funkci odmítali jako zastánci přísného dodržování chudoby. Heribert HOL- ZAPPEL *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, Freiburg im Breisgau 1909, s. 614. Nicméně od druhé poloviny 17. století se s ní běžně setkáváme i v rámci českých a moravských konventů. První dosud známý případ ustanovení apoštolského syndika souvisí se založením kláštera v Ko- líně (1664), kdy tuto funkci vykonávali dva místní radní Jiří Ebert a Jiří Formandl. Souvislá řada apoštolských syndiků se při jednotlivých konventech objevuje od počátku 18. století, jak dokládají kapitoly *Parentes Spirituales* v pamětních knihách konventu. KPK Praha, Rkp. inv. č. 143, *Proto- collum Conventus Colimiensis*, oddíl *Parentes Spirituales* (nečíslováno); *Protocollum Conventus Fulnecensis*, s. 559–560; *Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione*, fol. 102r–v.

⁴⁵ Srov. hlavu 3 dekretu o řeholnících a mniškách z 25. zasedání tridentského koncilu, ze dne 3. 12. 1563. Ignác Antonín HRDINA (ed.), *Dokumenty Tridentského koncilu*, Praha 2015, s. 246–247.

se syndikovi dostávalo čestných privilegií, vztahovaly se na něj všechny odpustky a jiná dobrodiní, kterých se dostávalo běžně pouze členům kapucínského řádu.⁴⁶

Vzhledem ke skutečnosti, že kanonické právo zakazovalo sdružovat několik intencí do jedné mše svaté, mešní stipendia kapucínský řád velmi zavazovala a vyčerpávala.⁴⁷ Kněží při konventu v Sušici v letech 1770–1784 odsloužili v průměru 3 900 mší svatých ročně.⁴⁸ Jejich spolubratři při hradčanském konventu celebrowali v letech 1767–1782 v průměru dokonce 10 000 ročně. Členy zdejší komunity bylo v průměru vždy 25 kněží-seniorů a 15 kněží-studentů, takže na jednoho kněze připadalo přibližně 250 mší svatých ročně.⁴⁹ K pokrytí uvedené poptávky nestačily ani všechny oltáře ve zdejších řádovém kostele a přilehlé loretě, a kapucíni tak byli nuceni využívat i oltáře v sousedním kostele svatého Jana Nepomuckého, který fungoval při klášteře voršilek.⁵⁰

Existenci pouta mezi kapucíny a dobrodinci významným způsobem ustavovalo a potvrzovalo i vzájemné předávání nejrůznějších darů a poskytování protislužeb.⁵¹ Poskytnutí dobrodiní nebylo pouze jednostranným aktem. Kapucíni věnovali svým podporovatelům nejčastěji drobné devocionálie, například posvěcené dřevěné růžence či křížky.⁵² Službou na oplátku byly i jiné svátostiny.⁵³ Kapucíni mimo jiné žehnali domům či pokrmům nebo zaříkávali proti bouřím a démonům.⁵⁴ Samozřejmostí byly i modlitby na úmysl dárců, z nichž drtivou většinu tvořily prosby za spásu jeho duše. Lze se ale setkat i s jinými důvody, například s prosbami za narození mužského potomka, šťastný porod či za uzdravení některého člena dobrodincovy rodiny. Právě na základě takových modliteb mohla u některých šlechticů či celého jejich rodu vzniknout dokonce

⁴⁶ Srov. řádové konstituce z roku 1643 F. ELIZONDO (ed.), *Constitutiones*, s. 593–594; V. RABAS, *Řád kapucínský*, s. 71–72; Stejná funkce s obdobnými povinnostmi fungovala i u františkánů. M. ELBEL, *Město a klášter*, s. 90–91.

⁴⁷ Kapucínští představení dbali o to, aby všechny mše svaté, ke kterým se bratři zavázali, byly řádně odslouženy, srov. nařízení provinční kapituly ze dne 2. 9. 1762, na jehož základě docházelo k jejich evidování. Opis jeho znění je uložen v NA Praha, ŘK, Rukopisy, inv. č. 58, *Consignatio Missarum quotidie in nostra et Lauretana ac in extraneis ecclesiis celebratarum earumque divisio pro faciundo computu mensili, instructa anno 1773*, fol. 1r–v.

⁴⁸ SOA Plzeň, Kapucíni Sušice, inv. č. 4–5.

⁴⁹ NA Praha, ŘK, Spisy, inv. č. 30, kart. č. 134–135, Výroční katalogy česko-moravské provincie 1767–1782.

⁵⁰ NA Praha, ŘK, Rukopisy, inv. č. 57–58.

⁵¹ Stejně tomu bylo i v dalších řeholních rádech, například u servitů či františkánů. V. ČAPSKÁ, *Představy společnosti*, s. 171–183; M. ELBEL, *Město a klášter*, s. 84–86.

⁵² Z toho důvodu kapucíni vysazovali ve svých zahradách měkké dřeviny, například keře klokočů, z nichž pak drobné devocionálie vyráběli. Blíže Z. ORLITA, *Dům v zabradě Páně*, s. 65.

⁵³ Podrobněji k svátostinám v době baroka J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 117–118; Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století I*, Praha 1987, s. 240–243.

⁵⁴ H. THIESEN, *Die Kapuziner*, s. 428–449.

dlouhodobá podpora kapucínů, která mohla být vyjádřena i fundací jejich konventu. Například Jan starší Kavka z Řičan (†1643) se roku 1605 těsně před porodem své ženy Kateřiny Benigny, rozené z Lobkovic (1569–1625), zavázal kapucínům slibem, že pokud se mu na přímluvu svatého Františka z Assisi narodí syn, nechá jim ze svých finančních prostředků vystavět nový klášter. Po menším otálení slib splnil, když se stal donátorem prvního olomouckého konventu, jehož základní kámen byl položen roku 1615.⁵⁵

Zvláštní pozornost kapucíni věnovali svým nejvýznamnějším dobrodincům. Kromě zaopatření na poslední cestě⁵⁶ bylo jednou z nejběžnějších protislužeb pochování jejich tělesných ostatků v kryptě konventního kostela.⁵⁷ Mohlo se tak stát i podle způsobu kapucínů, tedy v jejich řeholním oděvu bez rakve na holou zem.⁵⁸ Z pohledu dnešní doby bizarní způsob pohřbu byl ale v raném novověku zcela běžný a symbolizoval maximální

⁵⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, Kapucíni Olomouc, inv. č. 5, *Liber memorabilium notatu dignorum, quae contigerunt a prima nostri Olomouensis monasterii fundatione*, s. 1; *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae* I, s. 169; Josef VÁVRA, *Jan st. Kavka z Řičan*, Sborník historického kroužku 5, 1904, s. 79–82, 143–147.

⁵⁶ O tom, jak vypadalo poslední rozloučení s významným šlechtickým dobrodincem zajišťované kapucínským řádem, si lze udělat jistou představu například na základě pasáže z provinčních letopisů popisující pohřeb Václava Ferdinanda z Lobkovic (1654–1697). „*Již v předešlém roce byla ohlášena smrt nejjasnějšího a nejvznešenějšího pána, pana Václava Ferdinanda hraběte Popela z Lobkovic, že totiž při návratu ze Španělska v Padově, užívaje zrovna lázni, 19. října s žalným nářkem v Pánu zesnul, jeho tělo po smrti bylo převezeno do Prahy a 31. prosince ve svatém domě Loretánském k jeho předkům v kryptě určené pro zakladatele Lorety následně uloženo [...]. Dne 17. února, což bylo pondělí po první neděli postní, v pražském svatém domě Loretánském za [...] pána Václava Ferdinanda z Lobkovic byly konány po pět dní slavné pohřební obřady, pro kterýžto slavný pohřeb nejprve bylo ve svatém domě Loretánském zřízeno castrum doloris [...].“ *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae* XI, s. 511–513. Příklad převzat z Petr BAŠTA – Markéta BAŠTOVÁ, *Ars Moriendi. Loretánské krypty. Z historie pohřbívání v kapucínských konventech*, Praha 2012, s. 91–92. Srov. k pohřebním obřadům Filipa Hyacinta z Lobkovic (1680–1734), které zabezpečovali též kapucíni Eliška HELCLOVÁ, *Úmrtí a pohřební slavnost kněžete Filipa Hyacinta z Lobkovic roku 1734*, Podřipský muzejník 2, 2006, s. 77–86.*

⁵⁷ Seznamy dobrodinců pohřbených v kryptách řádových kostelů lze najít v jednotlivých pamětních knihách, a to v oddíle *Defuncti Benefactores*. Například SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, Kapucíni Sokolov, Knihy, inv. č. 1, *Archivium Falkenaviense in ordinem concinatum iuxta ordinationem novam A. R. P. Ministri Provincialis Patris Abdonis Vito-Fontani anno Domini MDCCCLXXVII A. V. Patre Bartholomeo Niemczicensi p. t. Guardiano*, s. 667–685; *Protocollum rerum memorabilium utriusque Conventus Brunensis* I, fol. 475r–476v.

⁵⁸ Privilegium pohřbu v konventních hrobkách velmi ostře napadali protestantští teologové, kteří obviňovali zejména františkány a právě kapucíny, že chodí za nemocnými pouze proto, aby jim za slib pochování v jejich řádovém kostele odkázali nějaký movitý či nemovitý majetek. Oblékání zemřelých do řeholního oděvu zase kritizovali jako snahu dostat hříšníka v přestrojení do nebe. Blíže Martin ELBEL, *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*, Olomouc 2001, s. 65, 113.

askezi a skromnost jedince. Naopak v tehdejší společnosti byl tento způsob posledního odpočinku vysoce ceněn.⁵⁹

K protisluzbám, které měly utvrdit vzájemné vztahy mezi řádem a jeho urozenými dobrodinci, lze zařadit i sepsání oslavných děl na jejich adresu či dedikace knih, jejichž autory byli kapucínští řeholníci. V roce 1755 tak dosud anonymní kapucín sepsal oslavný německy psaný spis na Vincence z Valdštejna u příležitosti jeho převzetí rodových statků. Zdůraznil přitom úlohu kapucínů jako prostředníků vyprošujících boží spásu pro rod Valdštejnů a uvedl všechna dobrodiní, která řád od tohoto rodu obdržel.⁶⁰ Příkladem dedikace může být dílo Martina z Cochemu (1634–1712) o pražské loretě, který ho připsal Ludmile Evě Františce z Kolovrat (1616–1695), rozené Hýzrlové z Chodů.⁶¹

V neposlední řadě byla náklonnost významných podporovatelů udržována pomocí jejich pozvání do kapucínských konventů, například při příležitosti řádových festivit, které byly obvykle spojeny se slavnostní hostinou v refektáři. U příležitosti oslavy 50 let od slibů kapucína Medarda Ebena z Hroznětína (1684–1762), která připadla na 23. července 1758, zavítal do českobudějovického konventu ke slavnostní tabuli Josef Adam ze Schwarzenberka (1722–1782).⁶²

Kapucíni opláceli prokázané dobrodiní i jinými dary než devocionáliemi. Kupříkladu provinční ministr Ludvík Antonín Czepany z Jihlavy (1668–1732) poslal roku 1722 blahopřání kapucínské dobrodince Marii Markétě z Valdštejna k svátku spolu s košem hrušek, což hraběnku velice potěšilo, a darovala proto hradčanskému konventu z vděčnosti šest vepřů.⁶³ Znáмым případem daru, který napomohl kapucínům urovnat poněkud napjaté vztahy s českým králem Rudolfem II., je obraz *Klanění tří králů* od řádového malíře Kosmy Piazzo z Castrofranco (1560–1620).⁶⁴ Panovník jím byl velmi potěšen a zařadil ho do svých sbírek. Dokonce kapucínům na projev díky přispěl i 2 000 zlatých

.....
⁵⁹ P. BAŠTA – M. BAŠTOVÁ, *Ars moriendi*, s. 79–93; Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650*, České Budějovice 2002 (= Monographia historica 2), s. 94–95.

⁶⁰ SOA Praha, Rodinný archiv Valdštejnů, Mnichovo Hradiště, inv. č. 338, *CLarer MarCt VnD safft oder Ein kostbaber in dem Wäldt hell leuchender Stein*; J. HRBEK, *Proměny valdštejnské sebezprezentace*, s. 207–209.

⁶¹ MARTIN VON COCHEM, *Prager Lauretanan Büchlein, Darin neben einer Ausführlichen Beschreibung der heiligen Lauretanschen Capellen und des Creuzgangs bey denen Capuzinern auff dem Hradschin. Andächtige Gebächter In der heiligen Laureta und vor allen Kapellen und Altärlein in dem Kreuzgang zu sprechen enthalten seynd. Zur Beförderung der Ehr Mariä und ihrer lieben Loreta-Capellen beschreiben durch P. Martin von Cochem Capuciner Ordens*, Prag 1694, fol. 2v.

⁶² *Extractus ex Protocollo Conventus Budvicensis*, fol. 13v; J. KUNEŠ, *Kronika českobudějovického kapucínského konventu*, s. 72.

⁶³ J. V. ŠIMÁK, *Máti kapucínů*, s. 177.

⁶⁴ Alice BARTŮŠKOVÁ, *Paolo Piazza pinxit. Kapucínský bratr malířem na sklonku rudolfínské doby*, Praha 2017, s. 97–99.

na stavbu jejich konventu v Praze na Hradčanech.⁶⁵ Kredit kapucínů u českobudějovických měšťanů zase výrazně stoupl v souvislosti s darováním ostatků svatého Auraciána městu v roce 1670. Ty jsou od té doby uloženy ve zdejší kostele svatého Mikuláše.⁶⁶

Kapucíni byli samozřejmě také příjemci darů, které netvořily komodity nutné k přežití jednotlivých konventů a hospiců. Ze širokého spektra darů, k nimž mohly patřit monstrance, kalichy, obrazy, sochy, knihy nebo další předměty, je možné zmínit jeden konkrétní příklad, který měl dlouhodobější přínos pro jednotlivé kapucínské řádové domy. Šlo o dar Polyxeny z Lobkovic (1566–1642), která těsně před svou smrtí roku 1642 věnovala česko-rakouské kapucínské provincii velké množství relikvií svatých, jež se jí podařilo během života nashromáždit. Šlo celkem o 85 ostatků, mezi nimiž zaujímaly důležité místo tělesné pozůstatky různých světců, například svatého Jana Křtitele, svatého Petra apoštola, svaté Ludmily či svatého Václava. Další část souboru, jehož pravost Polyxena před jeho předáním kapucínům nechala ověřit pražským arcibiskupem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu, představovaly kusy předmětů spojenými s životy svatých. Patřila k nim například část z důtek Kristových, dřevo ze svatého Kříže, trn z trnové koruny Kristovy nebo kus ze zakrácené suknice Kristovy či kus ze zavinovačky, v níž Krista nosila Panna Marie.⁶⁷ Kapucíni tyto relikvie následně využili při rozvoji česko-rakouské řádové provincie, když je vkládali do oltářů nově budovaných konventních kostelů. Významnější relikvie darované Polyxenou z Lobkovic dokonce ovlivnily i patrocinium kapucínských konventních kostelů v Brně (Nalezení svatého Kříže)⁶⁸ a Litoměřicích (svaté Ludmily).⁶⁹

Jak již zaznělo v úvodu, kapucíni *caritas* pouze nepřijímali, ale také ji projevovali, a to především v době morových epidemií, kdy řada řeholníků obětavě pečovala o nakažené. V letech 1679–1680 ošetřovalo nemocné nejméně 55 řeholníků⁷⁰ působících v této služ-

.....
⁶⁵ KPK Praha, Rukopisy, inv. č. 543, *Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis* I, s. 16; *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemia* I, s. 47.

⁶⁶ Ostatky určené původně pro českobudějovický konventní kostel svaté Anny získal v roce 1643 tehdejší generální definitor Ludvík z Rosenheimu (†1657). K tomu NA Praha, ŘK, Listiny, inv. č. 25; Karel REBAN, *Po stopách sv. Auraciána, patrona Českých Budějovic*, Časopis katolického duchovenstva 59, 1918, s. 422–437, 530–545.

⁶⁷ NA Praha, ŘK, Listiny, inv. č. 24; *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae* II, s. 111–112.

⁶⁸ Moravský zemský archiv Brno, Kapucíni Brno, Listiny, inv. č. 1, Polyxena z Lobkovic daruje brněnským kapucínům ostatek svatého Kříže (Praha, 4. 1. 1636).

⁶⁹ Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016, s. 431; Štěpán VÁCHA, *Joachim von Sandrarts Kreuzauffindung in Brünn im Lichte neuer Erkenntnisse*, Umění 65, 2017, s. 514–530, zejména s. 523–524.

⁷⁰ Otto KAMSHOFF, *Zur Geschichte der Kapuziner in Böhmen*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 47, 1909, s. 247–252, s. 252.

bě například v Praze,⁷¹ Brně,⁷² Mostě,⁷³ Kolíně⁷⁴ a Českých Budějovicích.⁷⁵ Na černou smrt během této epidemie zemřelo 64 kapucínů, z toho 14 z nich přímo v důsledku péče o nakažené.⁷⁶ Stejně tak řeholníci v letech 1713–1715 dobrovolně ošetřovali a poskytovali duchovní útěchu obyvatelstvu, které bylo stíženo morovou ránou.⁷⁷ Tentokrát byly ztráty na životech mnohem nižší. Zemřelo 15 řeholníků, z toho čtyři z nich přímo kvůli zaopatřování nemocných.⁷⁸

Kapucíni při obou morových epidemiích docházeli do městských špitálů a provizorně zřízených lazaretů, kde řádoví kněží zaopatřovali svátostmi nakažené, které tak připravovali na setkání s Kristem.⁷⁹ Dále laičtí bratři lékárníci vyráběli nejrůznější medikamenty, které podávali nemocným.⁸⁰ Poskytovali také základní ošetrovací péči a pomáhali při pochovávaní zemřelých. Toto chování kapucínů při morových epidemiích prokazatelně

⁷¹ Jednotlivá pražská města byla rozdělena do několika okrsků, z nichž každý byl svěřen jinému řeholnímu řádu. Kromě kapucínů jsou zmiňováni ještě jezuité, františkáni a milosrdní bratři; Karel ČERNÝ – Jiří HAVLÍK, *Jezuité a mor*, Praha 2009, s. 137, 152–153; *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae VII*, s. 218–222, 227–228, 234–237.

⁷² TAMTÉŽ, s. 139–142; M. TEJČEK, *Kapucíni v Brně*, s. 189.

⁷³ Doložena byla péče o nemocné nejen v samotném městě, ale i v přilehlých vesnicích, například v Souši a Třebušicích. Srov. SOA Litoměřice, Kapucíni Most, Knihy, inv. č. 6, *Historia domestica Conventus Pontensis juxta seriem annorum et materiarum occurrentium varietates ordine alphabetico sub suis titulis digesta II*, oddíl E2/5 *Extraordinaria gesta notatu digna* (nepaginováno); *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae VII*, s. 352–353; Jiří WOLF, *Mor na Mostecku v roce 1680 a zdejší řeholníci. Heuristická poznámka k jejich misijnímu působení*, Ústecký sborník historický 14, 2005, s. 185–192.

⁷⁴ Konvent v Kolíně, v němž před vypuknutím morové epidemie působilo 18 řeholníků, vymřel na mor úplně a musel být znovu osazen z Prahy; *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae VII*, s. 256–257; Miroslava JOUZOVÁ, *Kapucínský klášter v Kolíně a jeho knihovna*, Archivní prameny Kolínska 15, 2009, s. 3–46, zde s. 13.

⁷⁵ *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae VII*, s. 266.

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 273–276.

⁷⁷ *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae XV*, s. 305, 315–317; Petr HOLODŇÁK – Ivana EBELOVÁ (edd.), *Žatec*, Praha 2004, s. 262.

⁷⁸ *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae XV*, s. 270–274; 302–327; 418–424; 482–484; 532–533; Petr KOPÍČKA – Oldřich KOTYZA (edd.), *Paměti roudnických měšťanů z 18. století: Brodští a Šílkové*, Litoměřice–Praha 2009, s. 54.

⁷⁹ J. MIKULEC – M. ONDO GREČENKOVÁ – T. STERNECK, *Církev a sociální problematika*, s. 187.

⁸⁰ K laickým bratrům lékárníkům K. NESMĚRÁK – J. KUNEŠOVÁ, *Farmaceutická historie*, s. 82–84. Z čeho mohly být vyráběny tyto léky, ukazuje jeden kapucínský rukopis uložený v provinční knihovně, v němž za protimorové přípravy byly pokládány theriak, vlašské ořechy nebo česnek. V rukopise lze najít i následující recept proti moru: „Vezmi 20 lístků routových, ze 2 vlašských vořechů obloupaných jader, soli jak mnoho na 3 prsty vzáti můžes a 2 bílé fíky, ztluč ty kusy spolu v moždíři a jez na citronu, toho dne žádný jed tobě neuskodí.“ KPK Praha, Rukopisy, inv. č. 320, *Pestilenz*, fol. 1r, 17v. Za upozornění na pramen děkuji PhDr. Jiřímu Wolfovi. K obdobným medikamentům užívaným v jezuitském řádu K. ČERNÝ – J. HAVLÍK, *Jezuité a mor*, s. 62–63.

zvyšovalo renomé řádu. Například z vděčnosti za jejich služby vykonané v době řádění černé smrti v Kutné Hoře byl kolínským kapucínům navýšen deputát, který dostávali od tamní městské rady.⁸¹

Při obou morových epidemiích se kapucíni snažili co nejvíce eliminovat ztráty na lidských životech v komunitách, a proto ve svých konventech dle nařízení provinčního ministra Ondřeje z Brna (†1694) z 5. prosince 1679 zřizovali zvláštní karanténní prostory pro již nakažené řeholníky a pro spolubratry, kteří pečovali o nakažené.⁸² V Praze na Hradčanech byla za tímto účelem vybudována dokonce klášterní nemocnice.⁸³ V Brně byla využita zdejší soukenická dílna, která stála mimo samotný konvent.⁸⁴

V souladu se svým důrazem na chudobu a orientaci na pastorační mezi nejnižšími vrstvami obyvatelstva kapucíni samozřejmě neprojevovali lásku k bližním pouze v době morových epidemií, ale celoročně, což dokládá jejich kaplanská služba v městských žalářích, v městských špitálech a také u vojska.⁸⁵ V raném novověku se kapucíni cíleně zaměřovali na duchovní doprovázení vězňů, obzvláště těch odsouzených k smrti. Souvisí to s tím, že řád se dodnes věnuje jedincům na okraji běžné společnosti. Smyslem této služby bylo vyvolat u odsouzence lítost nad jeho skutky a vnitřní obrácení, čímž bylo umožněno jeho zaopatření svátostmi před popravou.⁸⁶

Kapucíni ve sledovaném období a prostoru s jistotou působili při věznicích v Praze, Brně na Špilberku, Olomouci, Českých Budějovicích, Znojmě, Žatci a Mikulově. Je ale pravděpodobné, že se touto činností zabývali i v dalších městech, kde fungoval jejich klášter. Jména odsouzenců, které kapucíni doprovázeli na jejich poslední cestě, lze dohledat v pamětních knihách jednotlivých konventů, a to v oddíle *Deliquentes*. Například olomoucká pamětnice informuje o tom, že kapucíni Crescentius z Chomutova (†1704) a Karel Neumann z Jihlavy (1648–1717) zaopatřovali šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera (1622–1685) a další odsouzené v rámci nechvalně známých čarodějnických procesů v letech 1678–1692 ve Velkých Losínách.⁸⁷ Dalším slavným odsouzencem, kterého duchovně doprovázel kapucín Koloman Jugenitz z Olomouce (1717–1749) během jeho pobytu ve vězení v Brně na Špilberku, byl František Trenck (1711–1749),

⁸¹ M. JOUZOVÁ, *Kapucínský klášter v Kolíně*, s. 11.

⁸² *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae* VII, s. 150. Pro komparaci srov. praxi uplatňovanou u jezuitů, kteří se rovněž aktivně starali o morem nakažené a též se snažili co nejvíce zabránit proniknutí epidemie do svých řádových domů. K tomu K. ČERNÝ – J. HAVLÍK, *Jezuité a mor*, s. 22–27.

⁸³ V. RABAS, *Řád kapucínský*, s. 21–22.

⁸⁴ M. TEJČEK, *Kapucíni v Brně*, s. 189.

⁸⁵ Ke kaplanské službě kapucínů u vojska M. BRČÁK, *Kapucínský řád a jeho působení*, s. 183–188.

⁸⁶ H. THIESSEN, *Die Kapuziner*, s. 266–275.

⁸⁷ *Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione*, fol. 189r.

velitel proslulých rakouských pandurů, který se dostal do nemilosti dvora a byl za nejasných okolností odsouzen k doživotnímu žaláři.⁸⁸

Kaplanská a charitativní služba kapucínů ve špitálech je doložena ve sledovaném období téměř při všech českých a moravských lokalitách, v nichž byl zřízen kapucínský klášter.⁸⁹ Nejpotřebnějším poskytovali kapucíni, stejně tak jako františkáni,⁹⁰ mimo jiné i jídlo a další komodity. Docházelo k tomu zejména v případech nadbytku vyžebřaných almužen. Roku 1710 ve Znojmě takto podpořili zdejší městský špitál při kostele svaté Alžběty.⁹¹ Podle provinčních pravidel měli laičtí bratři sloužící jako fortnyři přikázáno žebrákům, kteří zavítali do konventu, vždy poskytnout nějakou almužnu. Měli ji však rozdělovat šikovně, aby se na všechny dostalo. Při jednání s nimi měli fortnyři přísně zakázáno jednat tvrdě a neomaleně.⁹²

Na závěr lze stručně shrnout, že bezprostřední závislost kapucínů na přijímání křesťanského dobrodiní v období baroka představovala hlavní problém pro hmotné zabezpečení jejich jednotlivých klášterů. Na druhou stranu tato vazba měla i svou pozitivní stránku, neboť právě skrze ni se vytvářely a udržovaly sociální sítě jednotlivých řádových domů. Udělování almužen bylo nejčastější interakcí mezi řádem a místním obyvatelstvem. Nikdy přitom nebylo jednostranným aktem, jelikož kapucíni za ně na oplátku poskytovali nejrůznější dary a služby. Naopak v rámci poskytování barokní *caritas* samotnými kapucíny je třeba zdůraznit angažovanost řádu během morových epidemií a jejich kaplanskou službu při městských špitálech a žalářích.

Snahou předloženého textu bylo v krátkosti nastínit co možná nejšířší spektrum křesťanského milosrdenství, na němž se jako jedni z aktérů v barokním období podíleli členové kapucínského řádu. Z toho důvodu byla problematika sledována na poměrně rozsáhlém prostoru, aby nemohlo dojít k opomenutí některých základních aspektů barokní *caritas*, jelikož jinak fungovala interakce řádu a společnosti ve velkém zeměpanském městě a jinak v menším poddanském sídle. Stinnou stránkou tohoto přístupu je, a to i z důvodu omezeného rozsahu studie, že muselo dojít k řadě zjednodušení a na zodpovězení některých otázek spjatých s tématem bylo nutné rezignovat. Jako

⁸⁸ *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Bohemiae XXI*, s. 85–86 (1751); Jiří PERNES – Josef FUČÍK – Petr HAVEL, *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003, s. 174.

⁸⁹ Kapucíni například vykonávali jak kaplanskou službu ve špitálech, tak i kazatelskou činnost při jejich přilehlých kostelech v Praze u staroměstského špitálu (Obrácení svatého Pavla) a novoměstského špitálu svatého Bartoloměje, dále pak na Starém Brně při nemocnici sester alžbětinek (kaple svaté Alžběty). NA, ŘK, Spisy, inv. č. 30, kart. č. 131–135, Výroční katalogy česko-moravské provincie 1675–1782.

⁹⁰ M. ELBEL, *Město a klášter*, s. 83.

⁹¹ NA Praha, ŘK, Spisy, inv. č. 614, kart. č. 456, sign. B6.

⁹² *Rituale Romano-Capucinicum, praecipue ad usum Provinciae Bohemiae II*, s. 44; Z. ORLITA, *Dům v zahrádě Páně*, s. 64.

další možný směr výzkumu se proto nabízí především mikrohistorický přístup, který by podrobněji představil například strategie řádu z hlediska příjmu almužen v konkrétním regionálním kontextu. V této souvislosti by bylo možné věnovat pozornost otázce, jak se kapucínské konventy vypořádávaly s konkurencí ostatních žebavých řádů.⁹³ V neposlední řadě se lze zabývat i otázkou, jak členové řádu ovlivňovali místní „trh s milodary“,⁹⁴ ať již šlo o milostné sochy, obrazy či relikvie svatých často přítomné i v kapucínských konventních kostelích či řádem spravovaných loretách.

.....

⁹³ Těto tématice se věnují práce Marek BRČÁK, *Strategie kapucínského řádu při zakládání řeholních domů v českých zemích v raném novověku*, *Folia historica bohemica* 33, 2018, s. 217–237; též, *Kapuziner und Stadt. Die Wirkung des Kapuzinerordens in böhmischen und mährischen Städten in der zweiten Hälfte des 17. und der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, in: Jiří Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollerman (eds.), *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter* (= *Monastica Historia*, Band 4), Praha – St. Pölten 2019, s. 213–245; též, *Kdo jsou praví synové sv. Františka? Soužití františkánů a kapucínů v českých zemích v 17. a 18. století*, in: Petr Hlaváček (ed.), *Proměny františkánské tradice* (= *Europaeana Pragensia* 11 – *Historia Franciscana* VII.), Praha 2019, s. 333–342.

⁹⁴ Tento pojem použil historik a sociolog Jaroslav Šotola ve své velice zdařilé, ale dosud nevydané disertaci. Jaroslav ŠOTOLA, *Zrušení jezuitského řádu v českých zemích. Kolektivní biografie bývalé elity (1773–1800)*, Praha 2005 (Disertační práce), s. 53.

Marek Brčák

The Capuchins as Recipients and Mediators of Baroque *caritas*

Abstract

In the 17th and 18th centuries in Bohemia and Moravia, the Capuchins were, by reason of the order's mission and spiritual nature, not only the recipients but also the providers of Christian charity, for which the term *caritas* is used in Latin. The immediate dependence of the Capuchins on the charitable donations which they received during the period under consideration was a major problem for the material security of the order's individual houses. On the other hand, this link also had its positive side, as it was through it that the social networks of individual monasteries were established and maintained. The giving of alms was the most common form of interaction between the Order and the local population. It was never a one-sided activity, since the Capuchins provided the latter with a variety of gifts and services in return. On the contrary, in the provision of *caritas* by the Capuchins themselves it is necessary to emphasize the commitment of the Order during outbreaks of plague and its members' service as chaplains in urban hospitals and prisons.

KEY WORDS:

Capuchins; Caritas; Alms; Early Modern Period; Bohemia and Moravia